

**Les primeres representacions rupestres de
pastors neolítics a les muntanyes de
Prades: l'abric del Mas d'en Gran**

Ramon Viñas Vallverdú*

• Les primeres representacions rupestres de • pastors neolítics a les muntanyes de Prades: • l'abric del Mas d'en Gran

Ramon Viñas Vallverdú*

Resum: Les manifestacions rupestres que fan referència explícita als moments inicials de les societats agrícoles i ramaderes del període neolític són encara escasses a Catalunya. Entre aquestes, cal destacar el conjunt de figures esquemàtiques de l'abric del Mas d'en Gran, situat dins les muntanyes de Prades (terme de Montblanc, Tarragona). L'escena és única, en el territori català, i presenta analogies formals amb certes imatges impreses sobre vasos de ceràmica del neolític cardial (cova de l'Or de Beniarrés, València); per tant, es tracta d'un document rupestre de les etapes inicials del procés de neolitització.

Paraules clau: art rupestre, art esquemàtic, Mas d'en Gran, neolític, ramaderia, muntanyes de Prades

Abstract: Rock Art imagery that explicitly refers to the beginnings of agriculturalist and pastoralist societies in the Neolithic period are rarely found in Catalonia. A group of schematic figures at Mas d'en Gran shelter, situated in the Mountains of Prades (district of Montblanc, Tarragone), constitutes an important example of such imagery. The depicted scene is unique in all of Catalonia, and it shows formal parallels with some impressed designs on Neolithic Cardial Ware (Cova de l'Or de Beniarrés, Valencia). It therefore comprises a pictorial testimony of the early stages of Neolithisation.

Keywords: Rock Art, Schematic Art, Mas d'en Gran, Neolithic, Livestock, Mountains of Prades

A les muntanyes de Prades s'ha conservat, en un estat cada cop més precari i en vies de desaparició, el nucli més significatiu i nombrós de l'art rupestre prehistòric de Catalunya.² Aquestes manifestacions artístiques i culturals es localitzen en balms i abrics, dins de barrancs i cingleres, i s'han categoritzat a partir de dos conjunts principals: per una part, un de caràcter figuratiu amb representacions naturalistes i estilitzades, divulgat com a «art llevantí»; i, per l'altra, un conjunt figuratiu amb representacions esquemàtiques i abstractes, conegut com a «art esquemàtic». A part d'aquests dos corrents, les muntanyes presenten altres cavitats amb panells pintats de l'època protohistòrica i medieval que ens vénen a demostrar la pervivència d'aquests espais sagrats i de congregació fins a èpoques relativament recents.

L'origen d'aquestes dues tradicions o corrents principals planteja encara certes discrepàncies entre els investigadors. En el cas de l'art llevantí, sense

cronologies directes i amb una manca absoluta d'elements mobles (per poder comparar), es debat entre: a) un moment finipaleolític (12,000-11,000 BP); b) epipaleolític-mesolític (11,000-7,000 BP), i c) neolític-bronze (7.000-4,000 BP)³. En canvi, per l'art esquemàtic, amb evidències mobles datades, la majoria d'investigadors s'inclinen, avui, per un inici en el neolític antic o cardial.

La primera escena de l'abric del Mas d'en Gran (objecte d'aquest article) representa un cas important i significatiu, tant pels seus convencionalismes estètics (figuracions realistes amb trets esquemàtics), com per la seva temàtica (de forma descriptiva). L'escena reuneix dos personatges (interpretats com a pastors) i alguns animals particulars (possiblement ovelles o cabres domèstiques), que exposen convergències formals i estilístiques, i cavalquen entre un realisme llevatí i una configuració esquemàtica. Davant les evidències cal situar el panell pintat a l'inici del procés de neolitització, és a dir, un moment de contacte amb la fi de les etapes epipaleolítico-mesolítiques.

Antecedents

Durant l'abril de l'any 1988, Anna Alonso va dirigir, amb col·laboració amb Alexandre Grimal, una prospecció pel barranc del Pirro (a la part baixa de la Baridana) i va descobrir les pintures rupestres del Mas d'en Gran (Fig. 1). El mateix any va dur a terme la documentació del conjunt per encàrrec del

Fig. 1. Calc de la primera escena del Mas d'en Gran. (Dibuix: Anna Alonso)

Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya. En la publicació d'aquest treball comentà (referent a les descripcions dels quadrúpedes núm. 3 i 4): «Malgrat els pocs detalls que possibiliten precisar l'espècie, R. Viñas

s'inclina per un exemplar de tipus domèstic que pertany al grup dels ovinocaprins» (Alonso, 1994: 5-6). En tractar la seva cronologia, l'autora assenyalà que:

«La tipologia de les pintures no permet classificar-les ni entre l'art naturalista llevantí ni en l'esticament esquemàtic. Segons Viñas l'estil de les figures s'emmarcaria dins les formes esquemàtiques de tendència naturalista o seminaturalista; el mateix especialista, a tall d'hipòtesi, considera que pertanyen a grups d'economia ramadera de l'Edat del Bonze. (*Ibid.*: 12)⁴»

L'any 1991, dins del Congreso Nacional de Arqueología (celebrat a Saragossa), Anna Alonso i Alexandre Grimal van exposar un treball sobre «*Los pintores del Mas del Gran ¿cazadores o pastores?*»; en aquest article presentaven un calc de les pintures, integrat per 17 figures i comentaven que:

«*Al analizar el panel [...] se observan dos grupos bien diferenciados. El primero estaría integrado por los cuadrúpedos 1, 3, 4, 5, y 6 y las figuras humanas 2 y 8 que presentan una coherencia formal y espacial y que [...] incluimos en el tipo de pintura «levantina». El segundo estaría formado por el resto de motivos, más dispersos, y entre los que es difícil ver una conexión tan sólida, que pertenecen al tipo de pintura esquemática. (Ibid.: 129)*».

No obstant, comenten: «*Pero si desde el punto de vista técnico el panel que comentamos se incorpora a la tradición «levantina», no hay duda que la tipología que presenta muestra un alto grado de tosquedad*». Més endavant afegeixen:

«*Existe un aspecto que tal vez no ha sido excesivamente considerado y es la capacidad artística del pintor prehistórico, de forma que es evidente un extremo virtuosismo en algunos artistas de ese mismo mundo, menos dotados, hubieran realizado figuras con unas soluciones formales menos afortunadas. (Ibid.: 130-131)*».

Els autors insisteixen en «*[...] ver plasmado el concepto del pintor levantino [...]*». Malgrat que es decanten per una escena de cacera d'estil llevantí, no exclouen, dins les interpretacions temàtiques, la possibilitat de probables pastors amb el seu ramat.

Anys després, en una altra publicació: *L'art rupestre. Un art que no es pot veure als museus*, els mateixos autors eliminaven el panell del Mas d'en Gran del conjunt de l'art llevantí i el col·locaven entre les manifestacions de l'art esquemàtic:

«El conjunt del Mas d'en Gran és un dels més singulars de la pintura esquemàtica catalana perquè una part dels seus motius posseeix característiques que s'allunyen del concepte estrictament esquemàtic. La diferenciació del gruix entre el cos i les extremitats, l'intent d'insinuar l'actitud en els animals i un cert suggeriment de l'escena són recursos que hem de qualificar de més pròxims a les arts figuratives. Malgrat aquests aspectes enganyosos, no hi ha dubte que el concepte artístic essencial correspon a l'esquemàtic, encara que haurem d'admetre que, per raons que desconeixem, no varen ser capaços

de seguir les normes imposades per aquell art. (Alonso i Grimal, 1998: 75)».

Més recentment (principi del segle XXI), l'autor del present article ha dut a terme diversos facsímils, a mida natural, d'alguns conjunts rupestres de la zona de Prades, entre ells el Mas d'en Gran, pel Centre d'Interpretació de l'Art Rupestre de les Muntanyes de Prades (Montblanc). A més, ha realitzat –amb la col·laboració d'altres col·legues– diversos treballs d'investigació en els quals es relacionen determinats murals de l'art rupestre de Catalunya, amb el procés de neolitització, que inclouen les pintures de l'abric del Mas d'en Gran (Viñas *et al.* 2010)

Abric del Mas d'en Gran

La cavitat, on es conserven les pintures, forma part d'una cornisa orientada al sud-est (Foto 1). Les seves dimensions són: 5 m de longitud, 1 m d'alçada

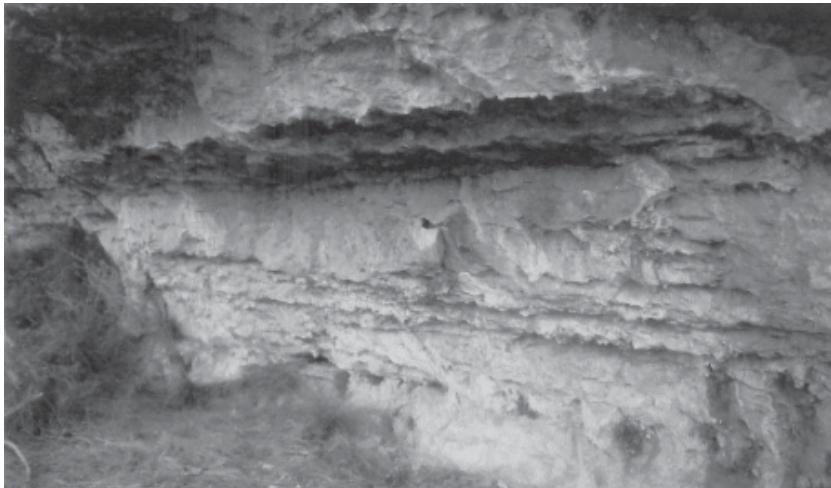

Foto 1. Abric del Mas d'en Gran, barranc de Pirro (terme de Montblanc).
(Foto: R. Viñas)

i uns 2,50 de fondària. El mural, d'uns 2 m de llargada, està integrat per 17 figures, que podem dividir en dues escenes o composicions: una primera, de pastura, situada al sector esquerre, formada per petites figures (Fig. 1); i, una altra, de caràcter faunístic amb dissenys més grans, ubicada al sector dret. En general, les mides de les figures oscil·len entre 5 i 19 cm, i totes elles estan pintades amb colors vermells i traços gruixuts i prims.

La primera composició (tema d'aquest article), ocupa un àrea de 65 x 20 cm i està integrada per: un cérvol (Fig. 1, núm. 1), dos pastors (núm. 2 i 8),

un possible gos (núm. 3), dos ovicaprins (possiblement ovelles, núm. 4 i 5), i algunes restes de difícil interpretació (núm. 6 i 7). Les representacions humanes apareixen cobertes amb una llarga indumentària que arriba quasi fins als peus i estan col·locades als extrems de l'escena com vetllant el petit ramat. Una d'elles està ubicada dins d'una petita concavitat de la paret (de forma acampanada) que suggereix un resguard natural (un abríc rocós o potser una mena de cabana). El personatge mostra les cames lleugerament inclinades, amb elles indica una posició de descans, com si estigués reclinat a la paret. A la part més alta de l'escena i sobre una protuberància de la roca, compareix l'únic cérvol, mentre al darrere dels dos animals domèstics, que pasturen, s'observa un altre exemplar, possiblement un gos de cap gros i cua prima i llarga.

La segona composició (constituïda, aparentment, per exemplars faunístics salvatges) està presidida per un cabra esquemàtica de banyes curtes i corbades, amb el cap ajupit com menjant (es tracta de la figura més gran del conjunt). Al seu voltant s'observen diverses restes, alguns quadrúpedes, una barra, dos punts i un possible cérvol en posició vertical; tot el grup està realitzat amb la mateixa concepció esquemàtica, a excepció de les restes d'un altre exemplar de traç realista, aparentment una figura de tradició llevantina degradada per l'erosió, situada a l'extrem dret del panell.

Els animals

Tots els quadrúpedes, de la primera composició, presenten característiques afins: cap ajupit, orelles petites, potes curtes sense peüngles o garres, i el cos rectangular (dos d'ells lleugerament corbats, núm. 1 i 4).

Encara cal esmentar unes altres característiques com la protuberància, en forma d'insecte, a la part posterior d'alguns exemplars (tipus abdomen d'himenòpter); o la cornamenta del cérvol (núm. 1), realitzada amb traços rectes, una característica que ens revela la seva pertinença a l'art esquemàtic

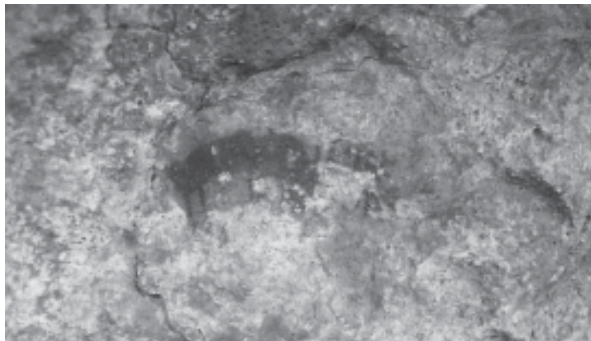

Foto 2. Cérvol núm. 1 del Mas d'en Gran, presenta gran cornamenta esquemàtica realitzada amb traços rectes. (Foto: R. Viñas)

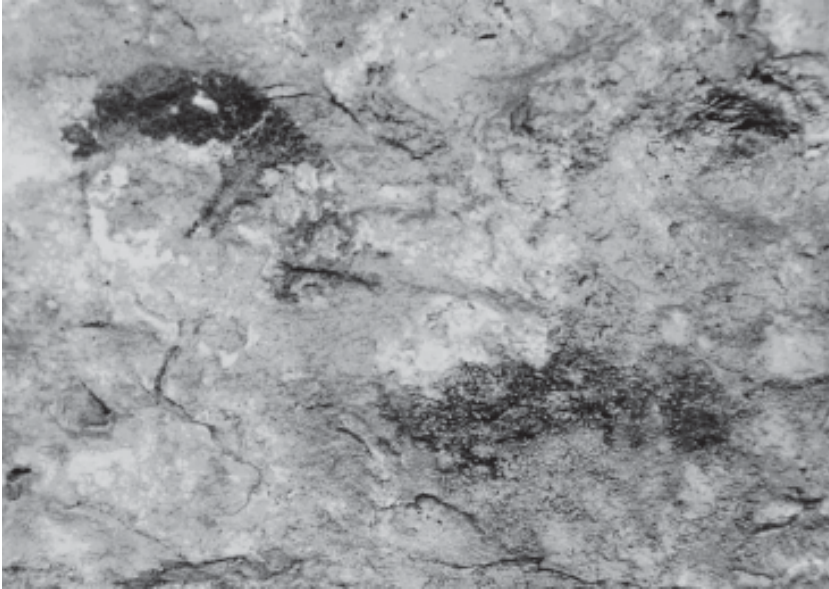

Foto 3A.

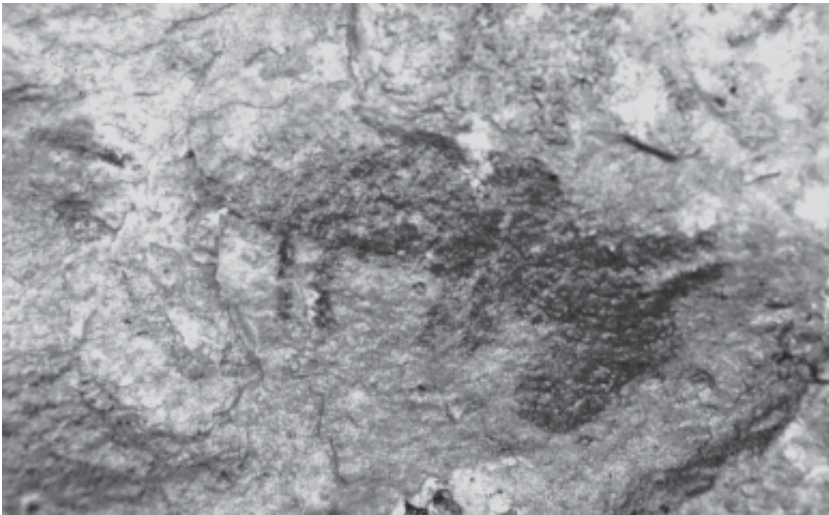

Foto 3B.

Foto 3. (A) Ovicaprinae del Mas d'en Gran, i (B) possible gos (segons R. Viñas).

Un altre element d'interès és el possible gos (núm. 3); malgrat que es confon, per la seva mida, amb els ovicaprins, mostra un cap voluminós i una cua dissenyada amb un traç fi que el posiciona dins dels cànids.

Les figures humanes

Les dues figures humanes (núm. 2 i 8), expressen una activitat passiva a cada extrem de l'escena. L'únic instrument visible en la figura de la dreta és una mena de vara que ajuda l'activitat pastoral dels personatges. Les seves característiques anatòmiques se singularitzen per: a) un cos en visió frontal, de tipus «tubular» (allargat i rectangular), produït, possiblement, per la vestimenta; b) caps arrodonits amb terminació apuntada i quadrada; c) extremitats primes (braços, parts de les cames i dels peus); i d) indicació de sexe (en un d'ells). Aquesta tipologia els allunya de les figures d'arquers i caçadors de la tradició figurativa llewantina i els apropa a les representacions esquemàtiques del neolític antic (Foto 4). Entre elles, citem les que apareixen

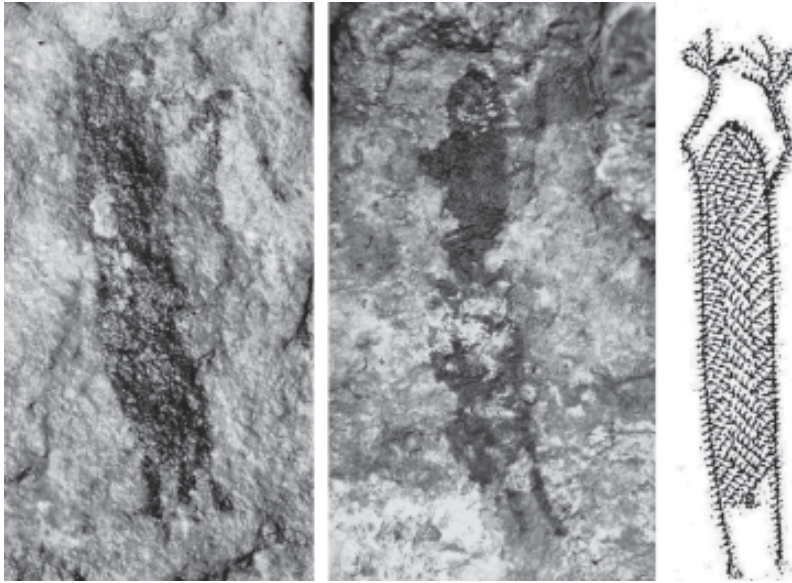

Foto 4. Personatges del Mas d'en Gran (fotos) i figura impresa sobre vas de ceràmica cardial de la Cova de l'Or de Beniarrés (València). Les figures mostren similituds conceptuals i estilístiques.

entre les decoracions de les ceràmiques cardials de la Cova de l'Or de Beniarrés (València) datades entre el 6950 i el 6150 BP. La similitud entre les figures de la Cova de l'Or i les de l'abric del Mas d'en Gran és francament notable (Fig. 2).

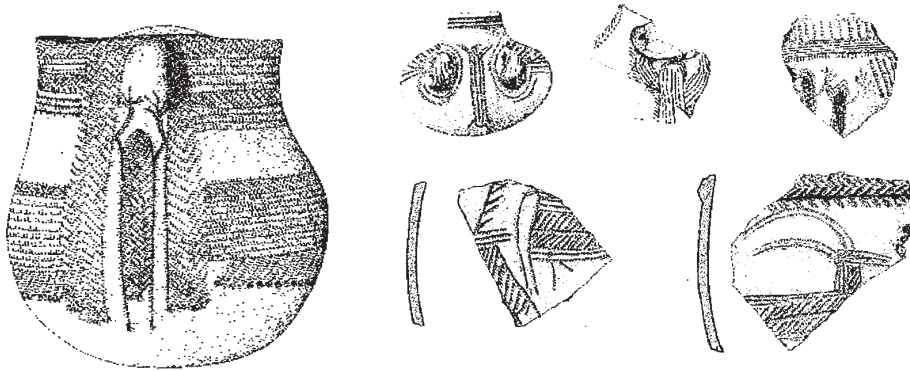

Fig. 2. Materials ceràmics de la Cova de l'Or (Beniarrés, València), corresponents al neolític cardial (vasos) i epicardial (fragments amb representacions zoomorfs) (segons B. Martí i M. Hernández, 1988). Les figures humanes manifesten similituds amb les de l'abric del Mas d'en Gran. La cornamenta dels cérvols (Cova de l'Or i Mas d'en Gran) estan realitzades amb traços rectes a la manera de les formes esquemàtiques.

Algunes consideracions cronoculturals

En els vasos ceràmics de la Cova de l'Or, hi trobem dissenys impresos d'orants, antropomorfs en Y, Y invertida, doble Y i en X, així com elements de grafia abstracta, realitzats amb tècnica impresa cardial i d'instrument. Antigament moltes d'aquestes figures pintades eren catalogades dins del bronze, però la descoberta del macroesquemàtic a la zona d'Alacant els ha posicionat dins del neolític antic. Les figures impreses a les ceràmiques valencianes han estat interpretades com a ídols. La majoria d'elles són asexuals però una té marcada, entre les cames, una closca que simula una forma de vulva. En cas afirmatiu es tractaria d'una representació femenina, potser una divinitat associada a la fertilitat agrícola i les creences del neolític (Hernández, *et al.* 1988: 269). Una de les figures del Mas d'en Gran també té marcat el sexe, però en aquest cas és masculí (Foto 4).

En els nivells epicardials, del mateix jaciment alacantí (5980 BP), destaquen dos fragments decorats amb un instrument dentat, que representen un caprí, un cérvol i la part posterior d'un bòvid (Fig. 2); s'han emparentat amb les formes realistes de l'art llewantí. La discrepància entre els zoomorfs de la

ceràmica neolítica i la pintura llewantina és patent; no tenen ni els trets morfològics característics ni la vivesa de les representacions realistes del Llevant. Un detall a tenir en compte seria la cornamenta del cérvol, de la ceràmica de la Cova de l'Or, que encaixa amb la dels animals «esquemàtics o semiesquemàtics» com el del Mas d'en Gran o d'altres àrees (exemple: el Tajo de las Figuras de Cadis, a l'extrem sud peninsular)

Caldria considerar si la semblança, que alguns autors troben, entre els animals impresos sobre la ceràmica neolítica de la Cova de l'Or i els de l'art llewantí, no respon millor al canvi o contacte inicial, que es va haver de produir, amb els grups epipaleolítics, ja que sorprèn que la decoració que reomple el cos dels animals segueix un patró heretat de formes precedents de l'epipaleolític antic; senyalem, com a exemple, els bòvids de l'art moble de la Cova de Morín (Villaescusa, Cantàbria) o el de La Borie-del-Rey (del Sud de França), on observem franges paral·leles molt similars.

En la nostra opinió no són les imatges impreses a la ceràmica, el punt de partida de les figures de l'art llewantí, com es pretén, sinó tot el contrari. Les decoracions de les ceràmiques, amb animals salvatges (procedents d'etapes anteriors i protagonistes de l'art llewantí) són adaptades als vasos (d'aquí un cert parentiu, a l'igual que certes característiques de l'escena del Mas d'en Gran). El bagatge neolític recupera elements d'antigues tradicions, en aquest cas –la zona valenciana– incorpora les divinitats més profundament arrelades a l'àrea llewantina com són el cérvol, la cabra i el bou. Aleshores, és lògic trobar, sobre els vasos cerimonials, les primitives imatges zoomorfes idolatrades de la regió.

En canvi, les representacions humanes, impreses en els vasos, s'han vinculat estrictament al món esquemàtic i macroesquemàtic⁵, on les formes del Mas d'en Gran troben les analogies formals més clares.

En definitiva, la composició del Mas d'en Gran és, de moment, única a Catalunya. Constitueix una escena de pastors amb animals domèstics: possiblement cabres o ovelles i un possible gos, que marca l'entrada de la neolitització a les Muntanyes de Prades. Potser són els darrers grups de caçadors i recol·lectors aculturats o en vies de neolititzar-se. Les característiques de les figures humanes i la tècnica emprada, fan pensar en un cert sincretisme formal i estilístic en aquesta etapa de canvi.

Bibliografia

- ALONSO, A. (1994). «Mas del Gran». Dins: *Inventari del Patrimoni Arqueològic de Catalunya. Corpus de pintures rupestres*, vol. II, fasc. 12. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, Direcció General del Patrimoni Cultural, Servei d'Arqueologia.
- ALONSO, A, i GRIMAL, A. (1990). «Pintura rupestre en Catalunya: nuevos descubrimientos». *Revista de Arqueología* XI, 105 (gener), p. 29-34.
- (1991). «Los pintores del Mas del Gran: ¿cazadores o pastores?» *XX Congreso Nacional de Arqueología*. Saragossa: Secretaría General de Congresos Arqueológicos Nacionales, p. 127-135.
- (1998). «Els jaciments amb art esquemàtic». Dins: *L'Art Rupestre, Un art que no es pot veure als museus. Comarques del Baix Camp, Conca de Barberà, Priorat, Ribera d'Ebre i Terra Alta*. Reus: Cambra de la Propietat Urbana de Reus, p.67-82.
- HERNÁNDEZ, M.; FERRER, P.; CATALÀ, E. (1988). *Arte rupestre en Alicante*. Alacant: Fundació Banco Exterior.
- MARTÍ, B.; HERNÁNDEZ, M. (1988). *El Neolític valencià. Art rupestre i cultura material*. València: Diputació de València/Servei d'Investigació Prehistòrica.
- VIÑAS, R., i RUBIO, A. (2010 en premsa). «Indicadors rupestres del procés de neolitització a les Muntanyes de Prades». *III Jornades del Bosc de Poblet i les muntanyes de Prades*. VIÑAS, R.; VERGÈS, J. M.; FONTANALS, M.; RUBIO, A. (2010 ep). «Análisis de una figura de arquero levantino en las Muntanyes de Prades (Tarragona) Datos para una reflexión crono-cultural». *Cuadernos de Arte Rupestre*.

Notes

* Institut Català de Paleoeologia Humana i Evolució Social (IPHES)

C/ de l'Escorxador s/n, 43003 - Tarragona

Àrea de Prehistòria, Universitat Rovira i Virgili (URV)

Avinguda de Catalunya, 35, 43002 - Tarragona

Director del Museu Comarcal de la Conca de Barberà i del Centre d'Interpretació de l'Art Rupestre de les Muntanyes de Prades (Montblanc – Tarragona)

(1) Els processos de l'erosió natural, l'abundor d'arbres (principalment pins) als voltants dels abrics i el vandalisme, apunten a la fi, cada cop més accelerada, d'aquests documents arqueològics, declarats per la UNESCO com a Patrimoni Mundial, però molt abandonats per les institucions responsables de la seva conservació.

(2) La polèmica de l'art llevanti arrenca d'un desconeixement al voltant del seu focus d'origen, del seu desenvolupament i de les relacions amb els altres corrents peninsulars; tot això, dins de l'extensa franja que ocupa el llevant peninsular, des d'Osca fins a Almeria, amb l'agrupació de les autonomies d'Aragó, Catalunya, València, Múrcia, Castella-la Manxa i Andalusia.

(3) El treball realitzat per Anna Alonso, no es va publicar fins sis anys després en l'*Inventari del Patrimoni Arqueològic de Catalunya, Corpus de pintures rupestres*, vol. II, fasc. 12. Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, 1994.

(4) VIÑAS *et al.* (2010) i ponència «La Pintura Rupestre durant el procés de neolitització a Catalunya». *Congrés Xarxes al neolític. Circulació i intercanvi de matèries, productes i idees a la Mediterrània occidental (VII-III mil·leni aC)*, 2-4 de febrer de 2011. Gavà i Bellaterra (Barcelona).

(5) L'art macrosquemàtic descobert exclusivament a la zona d'Alacant, s'emmarca en el neolític antic o cardial. La estratigrafia cromàtica de la Cova de la Sarga (Alcoi, Alacant) ens indica que formes realistes d'art llewantí van existir abans i després del macrosquemàtic; per tant, el llewantí va coexistir amb el neolític, malgrat tenir un origen diferent i més antic.

Rebuda: febrer 2011
Acceptació: març 2011